

УДК 658.152: 663

І. А. Романюк,

к. е. н., Харківський національний технічний університет
сільського господарства ім. П. Василенка

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЮВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

I. Romaniuk,

Candidate of Economic Sciences, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

FEATURES OF THE REPRODUCTIVE PROCESS IN THE AGRICULTURAL SECTOR

У статті обґрунтовано особливості сільського господарства. З'ясовано, що процес виробництва в широкому значенні цього слова означає процес відтворення. Встановлений факт, що зростаючі потреби людства у продуктах харчування зумовлюють процес відтворення, який розглядається в контексті функціонально-факторіальних форм розподілу створеного продукту (рента, зарплата, прибуток, відсоток). Показано вплив інституційних чинників на зміну закономірностей відтворення економічних ресурсів в аграрному секторі. Визначено напрям інтенсивних методів розширеного відтворення в сільському господарстві.

In the article the features of agriculture. It was found that the production process in a broad sense this word refers to the process of reproduction. Established fact that the growing needs of humanity in food contribute to the process of reproduction, which is considered in the context of functional-factorial forms of distribution of the created product (rent, wages, profit, interest). It shows the influence of institutional factors on the change in patterns of reproduction of economic resources in the agricultural sector. Set the direction of intensive methods of expanded reproduction in agriculture.

Ключові слова: сільське господарство, відтворювальний процес, природно-ресурсний потенціал, інтенсивний розвиток, механізм.

Key words: agriculture, reproductive process, natural resource potential, intensive development, mechanism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Національна економіка являє собою складну систему галузей і сфер, що взаємодіють між собою і забезпечують реалізацію макроекономічних цілей. Для того, щоб забезпечити нормальне функціонування всіх сфер національного господарства при збереженні його цілісності в умовах формування ринкових відносин, необхідні якісно нові підходи у визначенні місця і ролі кожного з структуроутворюючих елементів.

Процеси економічної перебудови в Україні не набули незворотного характеру. Зміна економічної політики сприяли розвитку структурних змін на всіх рівнях економічної системи. Сільське господарство — життєво необхідна галузь сучасного матеріального виробництва, що створює продукти харчування для населення і сільськогосподарську сировину для промисловості, що, по суті, визначає рівень безпеки країни. В основі розвитку сільського господарства, як і промисловості знаходяться об'єктивні економічні закони. Однак ця сфера має свої специфічні умови відтворення, що відрізняє її від інших галузей матеріального виробництва за характером виробництва та одержуваної продукції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні аспекти відтворювальних процесів розглядали такі сучасні вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти, як: Л. Абалкін, В. Автономов, А. Анчишкин, А. Белоусов, І. Бланк, О. Василик, А. Гальчинський, В. Геєць, Н. Кузнєцова, О. Мамедов, А. Нестеренко, Л. Ночевкіна, В. Овчинников, О. Олійник, І. Олійникова, С. Первушин, Б. Плишевський, О. Сидорович, А. Фукс, Л. Якобсон, Є. Яковенко, Ю. Яковець, Є. Ясин та ін. Теоретичним узагальненням і обґрунтуванням методологічних принципів системного дослідження економічних і відтворювальних процесів займалися автори, в числі яких Лукінов І.І., Малік М.Й., Підлісецький Г.М., Конкін Ю.А., Романенко І., Ушачов І.Г., Копитко В.І., Прейгер Д.К. та інші.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування особливостей відтворювального процесу та визначення напрямів інтенсивних методів розширеного відтворення в аграрному секторі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Відтворювальні процеси, що протікають у сільському господарстві, мають значні відмінні

особливості, які випливають з найважливішого принципу розміщення продуктивних сил — закономірності територіального поділу праці. Ця закономірність обумовлена природними, трудовими, економічними, науково-технічними, інформаційними, соціальними зовнішньоекономічними умовами, а також потребами ринку [2, с. 90]. Динамічне поєднання вищевказаних умов формує потенціал аграрного сектора економіки, пізнання і практичне використання якого дозволяє впливати на динаміку розвитку в цілому.

Відмінності в аграрному потенціалі обумовлюють вибір форм господарювання, масштаби концентрації виробництва, особливості розвитку агропромислової інтеграції. З іншого боку, знання особливостей відтворювального процесу в сільському господарстві дозволяє реалізовувати адекватну державну аграрну політику з урахуванням особливостей. Таким чином, для визначення економічних умов відтворення в сільському господарстві необхідно уточнення категорії з урахуванням сучасного етапу розвитку продуктивних сил і виробничих відносин в українській економіці.

Важливою особливістю сільського господарства є, насамперед, той факт, що "економічний процес відтворення, який би не був його специфічний суспільний характер, завжди переплітається у цій галузі (в рослинництві) з природним процесом відтворення". Діяльність людини в сільськогосподарському виробництві спрямована на використання органічної природи з метою отримання необхідних благ, тому її об'єктом є живі організми — рослини і тварини, розвиток яких здійснюється згідно з певними законами, що діють в органічній природі. Таку особливість відзначають багато авторів, що досліджують умови відтворення в сільському господарстві.

Природний процес відтворення в сільському господарстві пов'язаний зі специфічними виробничими циклами, які не залежать від відповідної економічної діяльності сільськогосподарського виробника [4, с. 167]. Так, наприклад, для виробництва овочів і картоплі необхідно 3—6 місяців, для обробітку зернових і олійних культур потрібно річний виробничий цикл, а для вирощування ягід і фруктів не менше 3 років. У тваринництві найбільш тривалий виробничий цикл спостерігається при вирощуванні великої рогатої худоби, а в птахівництві він становить кілька місяців.

Таким чином, порівняно з іншими галузями матеріального виробництва в процесі відтворення в сільському господарстві визначальну роль відіграє відтворення органічної природи, тобто її природно-біологічної системи, що визначається, насамперед, природно-ресурсним

потенціалом економіки. У даній сфері суспільно-виробничих відносин важливим є забезпечення єдності техніки, біології, економіки та екології. На наш погляд, ці чотири складові необхідно доповнити п'ятим елементом — наукою, яка виступає як особлива продуктивна сила суспільства на сучасному етапі. Різні регіони країни мають власний науково-технічний потенціал, що також позначиться на умовах відтворення в сільському господарстві [1, с. 268].

Іншою помітною особливістю сільськогосподарського виробництва, яка зумовлює відповідні економічні умови відтворення, є незбігання часу виробництва (періоду, протягом якого продукт знаходиться у виробництві, включаючи і період, коли він не піддається дії праці) і робочого періоду (часу, протягом якого продукт піддається дії праці), що відзначено рядом дослідників. Це викликає неминучість перерв у процесі виробництва сільськогосподарської продукції.

У сільському господарстві основним засобом виробництва є земля. На відміну від інших засобів виробництва, при правильному використанні у виробничому процесі не погіршується і не зношується. Тим самим забезпечується істотного впливу на відтворення родючості землі у сільському господарстві. Земля має подвійну характеристику: вона може виступати і як знаряддя праці, і як предмет праці. Перевага такої подвійності полягає в тому, що послідовні капітальні вкладення можуть давати дохід без всякої втрати попередніх вкладень. З цієї особливості випливає те, що специфіка відтворювального процесу пов'язана також і з існуванням диференційованої ренти.

Сільськогосподарське виробництво знаходиться в тісній залежності від землі, її кількості, яка обмежена, і якості, яке можна поліпшити або погіршити. Оцінка земель дозволяє регулювати економічні відносини реалізації прав власності на землю. У нашому суспільстві земля ніколи не оцінювалася, тому вартість землі ніколи не включалася у собівартість продукції, тоді як у розвинених країнах земля входить до складу вартості основних засобів.

Технологія виробництва сільськогосподарської продукції також має деякі особливості, які не зустрічаються в інших сферах суспільного виробництва. Предмет праці, тобто вихідний матеріал виробництва, як правило, з самого початку включає всі масу матерії, яка пізніше, в процесі трудової діяльності людини, трансформується в готову продукцію [5, с. 142]. У сільському ж господарстві вихідним матеріалом є живий організм (насіння рослин, молодняк сільськогосподарських тварин тощо), який на початку виробничого процесу не має в собі всієї маси матерії майбут-

нього сільськогосподарського продукту. Вона буде створена тільки в процесі сільськогосподарського виробництва завдяки природному функціонуванню і розвитку живого організму під впливом людини і природи.

Природно-ресурсний потенціал сільського господарства виступає важливим фактором виробництва, тоді як у промисловості він відіграє другорядну роль. Ось чому як галузь суспільного виробництва сільське господарство не розпадається на окремі підгалузі, а лише спеціалізується на виробництві тієї чи іншої сільськогосподарської продукції. Спираючись на досягнення науково-технічного прогресу, в умовах дії закону зростаючих потреб, суспільство прагне все більше підкорити сили природи, використовуючи різні методи, одним з яких є правильне розміщення і спеціалізація сільськогосподарського виробництва з урахуванням природно-ресурсного потенціалу.

За характером виробленої продукції сільське господарство в основному є складовою частиною другого підрозділу суспільного виробництва матеріальних благ — виробництво предметів споживання [3, с. 282]. При цьому в сільському господарстві створюються і засоби виробництва, що відносяться до першого підрозділу (посівний матеріал, продуктивний і робочий скот, багаторічні насадження тощо). Завдяки забезпеченню промисловості сільськогосподарською сировиною, а населення продовольством, саме в сільському господарстві створюються умови для функціонування робочої сили у першому підрозділі. У свою чергу, важка промисловість забезпечує сільське господарство необхідними засобами виробництва. Звідси незбалансованість темпів розвитку цих галузей матеріального виробництва може призвести до обмеження і відставання сільського господарства і, як наслідок, до уповільнення розвитку продуктивних сил, що позначиться на зниженні загального зростання виробництва і споживання.

Виробництво сільськогосподарської продукції є не тільки самим першим і необхідною умовою розвитку виробництва взагалі. Хліборобська праця становить природну основу для перетворення всіх інших галузей праці в самостійні галузі" [9, с. 46]. Ця умова є об'єктивною основою для розвитку внутрішньої інтеграції, у результаті якої утворюється господарський комплекс.

Таким чином, економічні особливості сільського господарства як галузі господарського комплексу обумовлюють специфічну сукупність його технічних і організаційних умов, що характеризують відтворювальні процеси в даному галузевому секторі. У цій галузі використовуються

своєрідні засоби і предмети праці, особливі методи впливу на природу. У сільськогосподарському виробництві відбувається розбіжність періоду виробництва і робочого періоду; має місце сезонність виробництва; у кожному сільськогосподарському підприємстві, як правило, багато підгалузей; природні умови в сільському господарстві суттєво впливають на характер виробництва та процеси праці, його продуктивність [6, с. 26].

Необхідно виділити ще одну особливість відтворення в сільському господарстві, а саме: унікальність такого сектора економіки з точки зору конкурентного механізму. Сільське господарство являє собою теоретичну модель ринку досконалої конкуренції (при відсутності державного втручання). Така модель передбачає, що жодна фірма не має значної частки на ринку і, відповідно, не може впливати на випуск усією галуззю в цілому продукції.

Справді, механізм досконалої конкуренції реалізується за рахунок того, що сільськогосподарське виробництво зорієнтоване на виробництво однорідної стандартизованої продукції. Але, якщо на ринках своєї продукції сільськогосподарські виробники стикаються з високою конкуренцією, то ринки, що складаються в суміжних галузях, схильні до значної монополізації [8, с. 55]. Ось чому саме в аграрному секторі складаються своєрідні господарські пропорції, які обумовлюють розвиток міжгалузевих зв'язків: пропорції між обсягами виробництва кінцевої продукції і можливостями її зберігання і реалізації, між обсягами виробництва в сільському господарстві і можливостями її переробки, між обсягом промислового виробництва матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства і можливостями їх продуктивного використання безпосередньо в сільському господарстві і переробній промисловості.

Використання природно-економічних умов функціонування сільського господарства залежить від рівня розвитку продуктивних сил галузі і види відтворення. В економічній науці прийнято розрізняти два види відтворення — просте і розширене. При простому відтворенні кількість виробленого продукту, його якість, фактори виробництва залишаються незмінними, а зроблений додатковий продукт використовується на особисте споживання. Оскільки процес відтворення в сільському господарстві, незалежно від його виду, тісно переплітається з процесом відтворення органічної природи, то забезпечити абсолютну незмінність якісних характеристик виробленого сільськогосподарського продукту по закінченні відтворювального процесу неможливо [7, с. 33]. Таким чином, простий вигляд відтворення

в сільському господарстві може мати тільки теоретичний характер. Умовно можна вважати простим дрібнотоварне виробництво, здійснюване фермерськими господарствами, оскільки існують об'єктивні обмеження для розширеного відтворення в рамках однієї фермерської родини.

Сучасний етап переходу сільського господарства на новий шлях інтенсивного розвитку вимагає вироблення нового критерію для визначення виробничого типу господарства, який був би спрямований на економне використання ресурсів. У свою чергу, рівень розвитку економічних відносин створює об'єктивні передумови для зміни критеріїв, що визначають шляхи підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в економіці.

ВИСНОВКИ

Ключовим напрямом інтенсивних методів розширеного відтворення в сільському господарстві є раціональне використання всіх ресурсів, як існуючих, так і виділених за рахунок державних фондів. Розвиток науково-технічного прогресу в сільському господарстві, досягнення якого комплексно реалізуються в інтенсивних технологіях, посилює вплив природно-ресурсного потенціалу на результати виробництва. Все це викликає необхідність вибору оптимальних форм організації виробництва, визначення такої його спеціалізації, яка дозволила б найбільш раціонально використовувати аграрний потенціал економіки для отримання необхідних продуктів.

Література:

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: Інформ.-аналіт. зб. — Вип. 6 / За ред. П.Т. Саблука [та ін.]. — К.: ІАЕ УААН, 2003. — 764 с.
2. Білоусько Я.К. Основні тенденції розвитку технічного забезпечення аграрного виробництва / Білоусько Я.К., Питулько В.О., Денисенко П.А., Головка А.М. // Економіка АПК. — 2005. — № 2. — С. 88—94.
3. Жерновой И.А. Экономические условия воспроизводства в сельском хозяйстве / И.А. Жерновой // Зб. наук. пр. Донецької державної академії управління. Серія "Державне управління". Вип. 14 "Державне регулювання економіки та соціального розвитку територій та підприємств". — Донецьк: ДонДАУ. — 2002. — Т. III. — С. 280—287.
4. Коваль П.В. Інтенсифікація відтворювального процесу в аграрному підприємстві / П.В. Коваль // Вісник ХНАУ. Серія "Економіка АПК і природокористування": зб. наук. праць ХНАУ. — Х.: ХНАУ, 2006. — С. 165—170.

5. Лисюк В.М. Відтворювальна функція товарних ринків / В.М. Лисюк // Економічні інновації. — Інноваційний інструментарій розвитку господарської діяльності. — Зб. наук. праць. Вип. 42: Одеса, 2011. — С. 140—149.

6. Лупенко Ю.О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк. — К.: ННЦ ІАЕ, 2012. — 182 с.

7. Олійник О.В. Необхідність та умови розширеного відтворення в сільському господарстві України / О.В. Олійник // Економіка АПК. — 2005. — № 4. — С. 31—35.

8. Романенко И. Воспроизводство основных производственных фондов агропредприятий / И. Романенко // АПК: экономика и управление. — 2005. — № 10. — С. 54—58.

9. Яковенко В.П. Розвиток матеріально-технічної бази АПК / В.П. Яковенко // Вісн. аграр. науки. — 2004. — № 4. — С. 45—49.

References:

1. Sabluk, P.T. (2003), Ahropromyslovyj kompleks Ukrainy: stan, tendentsii ta perspektyvy rozvytku [Agro-industrial complex of Ukraine: state, tendencies and prospects of development], ІАЕ UAAN, Kyiv, Ukraine.
 2. Bilous'ko, Ya.K. Pytul'ko, V.O. Denysenko, P.A. and Holovko A.M. (2005), "Main trends in the development of technical support of agricultural production", Ekonomika APK, vol. 2, pp. 88—94.
 3. Zhernovoj, Y.A. (2002), "Economic conditions of reproduction in agriculture", Zb. nauk. pr. Donets'koi derzhavnoi akademii upravlinnia, vol. 14, pp. 280—287.
 4. Koval', P.V. (2006), "ntensification of the reproductive process in the agricultural enterprise", Visnyk KhNAU, pp. 165—170.
 5. Lysiuk, V.M. (2011), "Reproductive function of commodity markets", Ekonomichni innovatsii. — Innovatsijnyj instrumentarij rozvytku hospodars'koi diial'nosti, vol. 42, pp. 140—149.
 6. Lupenko, Yu.O. and Mesel'-Veseliak, V.Ya. (2012), Stratehichni napriamy rozvytku sil's'koho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine till 2020], NNTs ІАЕ, Kyiv, Ukraine.
 7. Olijnyk, O.V. (2005), "Necessity and the conditions of expanded reproduction in agriculture of Ukraine", Ekonomika APK, vol. 4, pp. 31—35.
 8. Romanenko, Y. (2005), "Reproduction of fixed assets of agricultural enterprises", APK: ekonomyka y upravlenye, vol. 10, pp. 54—58.
 9. Yakovenko, V.P. (2004), "Development of material-technical base of agriculture", Visn. ahrar. nauky, vol. 4, pp. 45—49.
- Стаття надійшла до редакції 24.05.2016 р.